

**№ 1 (33)
2014**

Меншік иесі және баспагер:
«Қазақстан Республикасының
Заң шығару институты» ММ

2006 жылдан бастап шығады
Журналдың материалдары
<http://www.izrk.kz> сайтында
орналастырылған

Заң ғылымдары бойынша
диссертациялардың негізгі ғылыми
нәтижелерін жариялауға арналған
басылымдар тізіліміне енгізілген
(ҚР БҒМ БҒСБК 30.05.2013 ж.
№894 бұйрығы)

Редакциялық кеңес:
Б.М. Имашев (Төраға)
З.Х. Баймолдина
А.А. Смағұлов
И.Ш. Борчашвили
М.Ш. Қоғамов

Редакциялық алқа:
Н.М. Әбдіров
З.С. Байниязова (Саратов қ., РФ)
С.Ф. Бычкова
М.Т. Ғабдуәлиев
Э.О. Дүйсенова
А.Д. Жүсіпов
Д.Ж. Игембаев
Т.Е. Каудыров
Ж.О. Құлжабаева
Ш.Р. Мырзаева
А.М. Нұрмағамбетов
Р.Т. Нұртаев
С.М. Рахметов
А.Ж. Сағидан
Ә.Г. Сақтағанов
Т.С. Сафарова
М.А. Сәрсембаев
Т.Ә. Серікбаев
У. Шапақ

Қазақстан Республикасы Мәдениет
және ақпарат министрлігі
Ақпарат және мұрағат комитетінің
БАҚ есепке қою туралы куәлік
№ 11219-Ж 15.11.2010 ж.

Мекен-жайы:
Қазақстан Республикасы,
010000, Астана қ.,
Орынбор қ., 8 үй
тел.: 8(7172)74-02-06; факс: 8(7172)74-14-43
E-mail: instzak-kz@mail.ru
www.izrk.kz

Қазақстан Республикасы Заң шығару Институтының Жаршысы

ҒЫЛЫМИ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖУРНАЛ

МАЗМҰНЫ

Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің әділет органдарының 2013 жылғы жұмыс қорытындысы бойынша кеңейтілген алқа отырысына баспасөз релизі, Астана қ., 2014 жылғы 20 ақпан.....	7
А.А. СМАҒҰЛОВ Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 193-бабын жетілдірудің кейбір мәселелері.....	12
Конституциялық және әкімшілік құқық	16
Н.А. БИЕКЕНОВ Қазақстан Республикасындағы киберқауіпсіздікті қамтамасыз етудің кейбір мәселелері.....	16
Л.А. ҚҰСАЙЫНОВА Мемлекеттік қызметтегі заңнама нормалары мен меритократия қағидаттарының арақатынасы туралы.....	21
А.С. ҚОСЖАНОВ Қазақстан Республикасының құқықтық мемлекет ретінде нарықтық экономика функцияларын жүзеге асыру әдістері.....	25
Азаматтық, азаматтық іс жүргізу құқығы.....	30
Е.Н. НҰРҒАЛИЕВА Шағын кәсіпкерлік субъектілері қызметкерлерінің еңбегін құқықтық реттеу мәселелері.....	30
А.Е. ДӘУІТБАЕВА-МҰХТАРОВА Трансплантологияда адамның ағзалары мен ұлпаларын азаматтық құқықтың ерекше объектілері ретінде пайдалану.....	35
Қылмыстық құқық және қылмыстық іс жүргізу.....	40
С.М. РАХМЕТОВ Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің жаңа редакциясы жобасы жетілдіруді қажет етеді.....	40
Н.А. САРТАЕВА Бала құқығын қылмыстық-құқықтық қорғау: Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі мен оның жобасының жаңа редакциясына салыстырмалы-құқықтық талдау.....	47

М.Н. БАРАНОВ Бала бақытсыздығының себептері.....	57
Е.Т. НҰРМАҒАНБЕТ, А.Қ. ЖӘНІБЕКОВ Адвокат-қорғаушының дәлелдемелерді жинау құқығын иелену мәселесі.....	63
Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтану.....	69
М.А. СӘРСЕМБАЕВ Қазақстан заңнамасына енгізілетін КО (БЭК) нормаларының құқықтық табиғаты.....	69
А.Ж. САҒИДАН, Э.Т. КӘРІБАЕВА Халықаралық дамуға жәрдемдесудің қазақстандық стратегиясын қалыптастыру.....	76
Ж.И. ИБРАГИМОВ Интеграциялық процестердің қалыптасуындағы еуразиялық идеялардың рөлі.....	81
Құқықтық мониторинг.....	86
Т.Т. ҒАЛИЕВ Құқықтық мониторинг туралы.....	86
Мемлекеттік тілде заң шығару тәжірибесінен.....	90
Н.М. ПРИМАСШЕВ Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік бақылау және қадағалауды ресімдеудің кейбір құқықтық-лингвистикалық мәселелері.....	90
С.Х. ЖҰБАНИЯЗОВА Заңнаманы үндестіру: лингвистикалық-құқықтық аспект.....	94
Г.К. АҚЫЛБЕКОВА Нормативті құқықтық актілердің қазақ және орыс тілдеріндегі мәтіндерінің тең түпнұсқалығы мәселелері.....	98
А.А. МЕДИНАЕВА, Н.А. ХАМЗИНА Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіндегі бірізділік мәселелері.....	102
Ж.С. НҰРҒАЛИЕВА Тіл және терминдер әлемі.....	106
М. ӘБДІРЕЕВА, А.Т. БЕКЕН Заң шығармашылығындағы аударма мәселелері.....	109
А.Т. БЕКЕН Радмиссия туралы келісімдерді іске асырудағы кейбір мәселелер.....	112
Шетелдік тәжірибе.....	116
Б.В. МАЛЫШЕВ (Киев қ.) Құқықтық жүйені дамытудың нысаналы детерминациясы...	116
Е.А. ВЫСТОРОБЕЦ (Мәскеу қ.) Интерэкоқұқық және экологиялылық.....	123
Е.А. ЛЕГЕЗА (Днепропетровск қ.) Әкімшілік регламент Украинада әкімшілік қызметтерді ұсыну құралы ретінде.....	130
В.В. ГАРКУША (Днепропетровск қ.) Украинада жол жүру ережелерінің бұзылуын автоматты түрде тіркеу.....	136
Н.А. ПОТАПЕНКО (Киев қ.) Құқықтық білім берудің әлеуметтік құндылығы.....	140
Н.А. БАХШИЕВА (Баку қ.) Францияда әкімшілік сот өндірісін ұйымдастыру және оның ерекшеліктері.....	146
Л.Ю. МАНУКОВА (Днепропетровск қ.) АИТВ-инфекция немесе басқа жазылмайтын жұқпалы немесе соз ауруларын жұқтыруға байланысты қылмыс жасау жағдайы.....	150
М.А. КОЛЕСНИКОВ (Днепропетровск қ.) Украинада жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеу бойынша әкімшілік қызметтерді ұсынуды жүргізуді белгілеуге қатысты.....	155
Ж.Т. МУСАЕВА (Бишкек қ.) Пәтер ұрлықтарын жасайтын тұлғалар туралы деректер...	160

Жас ғалым мінбері.....	164
Г.К. ТӨЛЕНОВА Тұрғын үй құрылысы қатынастарын зәңі рәсімдеу мәселелері.....	164
М.Е. ЖҰМАБАЕВА Модельдік заңнама актілері интеграциялық бірлестіктерге мүше- мемлекеттердің ұлттық заңнамасын жақындату аспабы ретінде.....	169
К.К. АХМЕТОВ, Ж.С. ДАЙЫРОВА ЕО корпоративтік заңнамасы интеграциялық процестердің даму факторы ретінде.....	172
Р.Е. ЖАҚЫПОВ, М.Х. ХАСЕНОВ Ең төменгі әлеуметтік стандарттар және кепілдіктер туралы.....	176
С.М. ШӘМШІНҰРОВА Тәуелсіз сот: тарихы және қазіргі заманғы жағдайы.....	182
Г.Б. ҚАРЖАСОВА Салықтарды төлеуден жалтарушы тұлғаның демографиялық, әлеу- меттік жағдайы.....	188
О.С. БЕКТИБАЕВА Қылмыстық істер бойынша қорғау жағдайының тактикалық шешу алгоритмінің ұғымы.....	193
Д.Ш. ТӨКЕЕВ Польша елі қылмыстық құқығының кейбір ерекшеліктері.....	197
Т.М. БАЙМАҒАМБЕТОВ Киберқылмыстылық: ақпарат көлемінің жаһандық өсуінің салдары ретінде қылмыстардың кейбір түрлері.....	202
А.К. МАХАМБЕТОВА Сот сараптамасының қылмыстық іс жүргізудегі маңыздылығы..	208
М.Е. ТҰРҒЫМБАЕВ Мұсылман құқығындағы қылмыс ұғымы мен белгілері мәселелері.....	212
Д.Қ. АХМЕТОВА Кейбір шетелдік заңнамаларда қылмыс жасаған тұлғаның өзінің кінәсін мойындауының реттелуі.....	217
Р.Ж. ҚОЖАХМЕТОВА Жеке сот орындаушысы институты әрекет етуде.....	223
А.С. МЕЙРМАНОВА Қылмыстық іс жүргізудегі азаматтық талап: негізгі мәселелер және келешекте дамуы.....	227
М.О. САРИМОВА Бала асырап алу туралы азаматтық істерді прокурордың қатысуымен қарау.....	232
Ақпараттық хабарламалар	237
2013 ж. 7 қарашада Астана қ. өткізілген «Кеден одағы мен Бірыңғай экономикалық кеңістікке мүше мемлекеттердің заңнамасын үйлестіру» тақырыбындағы дөңгелек үстел туралы ақпараттық хабарлама.....	237
2013 ж. 15-16 қарашада Алматы қ. өткізілген Әкімшілік құқық бойынша «Әкімшілік рәсімдердің жалпы құқығы және оның жария құқықтың арнайы салалары үшін маңызы» атты IV халықаралық конференция туралы ақпараттық хабарлама.....	241
2014 ж. 5 наурызда Астана қ. өткізілген «Қазақстан Республикасы Кәсіпкерлік кодексінің жобасы: қазіргі жағдайы және перспективалары» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция туралы ақпараттық хабарлама.....	243
Даналық ойлар	245
Мерейтой	246
ҚР Парламенті Мәжіліс аппаратының редакциялау және аударма бөлімінің меңгерушісі, Мемлекеттік терминология комиссиясының мүшесі Дәуітәлі Омашұлына - 55 жыл.....	246
З.ғ.д., профессор Ж.С. Елубаевтың туғанына 60 жыл.....	248
З.ғ.д., профессор М.С. Бейбітовтің туғанына 60 жыл.....	250

**№ 1 (33)
2014**

Собственник и издатель:
ГУ «Институт законодательства
Республики Казахстан»

Издается с 2006 года
Все материалы журнала
размещаются на сайте
<http://www.izr.kz>

Включен в перечень изданий
для публикации основных
научных результатов диссертаций
по юридическим наукам
(Приказ ККСОН МОН РК №894
от 30.05.2013 г.)

Редакционный совет:
Б.М. Имашев (Председатель)
З.Х. Баймолдина
А.А. Смагулов
И.Ш. Борчашвили
М.Ч. Когамов

Редакционная коллегия:
Н.М. Абдиров
З.С. Байниязова (г. Саратов, РФ)
С.Ф. Бычкова
М.Т. Габдуалиев
Э.О. Дуйсенова
А.Д. Жусупов
Д.Ж. Игембаев
Т.Е. Каудыров
Ж.О. Кулжабаева
Ш.Р. Мырзаева
А.М. Нурмагамбетов
Р.Т. Нуртаев
С.М. Рахметов
А.Ж. Сагидан
А.Г. Сактаганов
М.А. Сарсембаев
Т.С. Сафарова
Т.А. Серикбаев
У. Шапак

Свидетельство о постановке
на учет СМИ № 11219-Ж
от 15.11.2010 г. Комитета информации
и архивов Министерства культуры
и информации Республики Казахстан

Адрес:
Республика Казахстан,
010000, г. Астана,
ул. Орынбор, д. 8,
тел.: 8(7172)74-02-06; факс: 8(7172)74-14-43
E-mail: instzak-kz@mail.ru
www.izr.kz

Вестник Института Законодательства Республики Казахстан

научно-правовой журнал

СОДЕРЖАНИЕ

Пресс-релиз к расширенному заседанию коллегии Министерства юстиции Республики Казахстан по итогам работы органов юстиции за 2013 год, г. Астана, 20 февраля 2014 года.....	7
А.А. СМАГУЛОВ Некоторые вопросы совершенствования статьи 193 Уголовного кодекса Республики Казахстан.....	12
<i>Конституционное и административное право</i>	16
Н.А. БИЕКЕНОВ Некоторые проблемы обеспечения кибербезопасности в Республике Казахстан.....	16
Л.А. КУСАИНОВА О соотношении норм законодатель- ства и принципов меритократии на государственной службе.....	21
А.С. КОСЖАНОВ Методы осуществления функций рыноч- ной экономики в Республике Казахстан как правовом государстве.....	25
<i>Гражданское и гражданско-процессуальное право.....</i>	30
Е.Н. НУРГАЛИЕВА Проблемы правового регулирования труда работников субъектов малого предпринимательства	30
А.Е. ДАУТБАЕВА-МУХТАРОВА Использование органов и тканей человека в трансплантологии, как особых объектов гражданского права.....	35
<i>Уголовное право и уголовный процесс.....</i>	40
С.М. РАХМЕТОВ Проект новой редакции Уголовного кодекса Республики Казахстан нуждается в совершенство- вании.....	40
Н.А. САРТАЕВА Уголовно-правовая охрана прав детей: сравнительно-правовой анализ Уголовного кодекса Республики Казахстан и проекта его новой редакции.....	47

М.Н. БАРАНОВ Причины детского несчастья.....	57
Е.Т. НУРМАГАНБЕТ, А.К. ЖАНИБЕКОВ Проблемы правообладания в собирании доказательств адвоката-защитника.....	63
Международное право и сравнительное правоведение.....	69
М.А. САРСЕМБАЕВ Правовая природа норм ТС (ЕЭП), инкорпорируемых в законодательство Казахстана.....	69
А.Ж. САГИДАН, Э.Т. КАРИБАЕВА Формирование казахстанской стратегии содействия международному развитию.....	76
Ж.И. ИБРАГИМОВ Роль евразийских идей в становлении интеграционных процессов.....	81
Правовой мониторинг.....	86
Т.Т. ГАЛИЕВ О правовом мониторинге.....	86
Из практики законотворчества на государственном языке.....	90
Н.М. ПРИМАШЕВ Некоторые юридико-лингвистические проблемы регламентации государственного контроля и надзора в Республике Казахстан.....	90
С.Х. ЖУБАНИЯЗОВА Гармонизация законодательства: лингвистическо-правовые аспекты.....	94
Г.К. АКЫЛБЕКОВА Проблемы аутентичности текстов нормативно-правовых актов на казахском и русском языках.....	98
А.А. МЕДИНАЕВА, Н.А. ХАМЗИНА Вопросы единообразия Гражданского кодекса Республики Казахстан.....	102
Ж.С. НУРГАЛИЕВА Мир языка и терминов.....	106
М. АБДРЕЕВА, А.Т. БЕКЕН Вопросы перевода в законотворчестве.....	109
А.Т. БЕКЕН Некоторые вопросы реализации соглашений о реадмиссии.....	112
Зарубежный опыт.....	116
Б.В. МАЛЫШЕВ (г. Киев) Целевая детерминация развития правовой системы.....	116
Е.А. ВЫСТОРОБЕЦ (г. Москва) Интерэкоправо и экологичность.....	123
Е.А. ЛЕГЕЗА (г. Днепропетровск) Административный регламент как средство предоставления административных услуг в Украине.....	130
В.В. ГАРКУША (г. Днепропетровск) Автоматическая фиксация нарушений правил дорожного движения Украины.....	136
Н.А. ПОТАПЕНКО (г. Киев) Социальная ценность правового образования.....	140
Н.А. БАХШИЕВА (г. Баку) Организация и особенности административного судопроизводства во Франции.....	146
Л.Ю. МАНУКОВА (г. Днепропетровск) Обстановка совершения преступлений, связанных с заражением ВИЧ-инфекцией, или другой неизлечимой инфекционной болезнью, или венерическими болезнями.....	150
М.А. КОЛЕСНИКОВ (г. Днепропетровск) Относительно определения производства предоставления административных услуг по государственной регистрации прав на недвижимое имущество в Украине.....	155
Ж.Т. МУСАЕВА (г. Бишкек) Данные о лицах, совершающих квартирные кражи.....	160

Трибуна молодого ученого.....	164
Г.К. ТУЛЕНОВА Вопросы юридического оформления отношений по строительству жилых домов.....	164
М.Е. ЖУМАБАЕВА Модельные законодательные акты как инструмент сближения национального законодательства государств-членов интеграционных объединений.....	169
К.К. АХМЕТОВ, Ж.С. ДАИРОВА Корпоративное законодательство ЕС как фактор развития интеграционных процессов.....	172
Р.Е. ЖАКУПОВ, М.Х. ХАСЕНОВ О минимальных социальных стандартах и гарантиях....	176
С.М. ШАМШИНУРОВА Независимый суд: история и современность.....	182
Г.Б. КАРЖАСОВА Социально-демографическое состояние личности преступника, уклоняющегося от уплаты налогов.....	188
О.С. БЕКТИБАЕВА Понятие алгоритма тактического разрешения ситуации защиты по уголовным делам.....	193
Д.Ш. ТОКЕЕВ Некоторые особенности уголовного права Польши.....	197
Т.М. БАЙМАГАМБЕТОВ Киберпреступность: некоторые виды преступлений, как следствие глобального роста объема информации.....	202
А.К. МАХАМБЕТОВА Важность судебной экспертизы в уголовном процессе.....	208
М.Е. ТУРГУМБАЕВ Проблемы понятия и признаков преступления в мусульманском праве.....	212
Д.К. АХМЕТОВА Урегулирование признания лицом своей вины в совершении преступления в некоторых зарубежных законодательствах.....	217
Р.Ж. КОЖАХМЕТОВА Институт частного судебного исполнителя в действии.....	223
А.С. МЕЙРМАНОВА Гражданский иск в уголовном деле: проблемы и перспективы развития.....	227
М.О. САРИМОВА Рассмотрение гражданских дел об усыновлении (удочерении) с участием прокурора.....	232
Информационные сообщения	237
Информационное сообщение о круглом столе «Гармонизация законодательства государств-членов Таможенного союза и Единого экономического пространства», г. Астана, 7 ноября 2013 г.....	239
Информационное сообщение о IV-й Международной конференции по административному праву «Общее право административных процедур и его значение для специальных отраслей публичного права» г. Алматы, 15-16 ноября 2013 г.....	242
Информационное сообщение о международной научно-практической конференции «Проект Предпринимательского кодекса Республики Казахстан: состояние и перспективы», г. Астана, 5 марта 2014 г.....	244
Мудрые мысли	245
Юбилей	246
Зав.отделом редактирования и перевода Аппарата Мажилиса Парламента РК, члену Государственной терминологической комиссии Дәуітәлі Омашұлы – 55 лет.....	246
Д.ю.н., профессору Елюбаеву Ж.С. – 60 лет.....	248
Д.ю.н., профессору Бейбитову М.С. – 60 лет.....	250

*Мейрманова Анара Серікқызы,
Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы
Мемлекеттік басқару академиясы, Сот төрелігі институтының
2-курс магистранты*

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДЕГІ АЗАМАТТЫҚ ТАЛАП: НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ КЕЛЕШЕКТЕ ДАМУЫ

Қазақстан Республикасы Конституциясының 13-бабы әрбір азаматқа оның құқықтарын, оның ішінде мүлдіктік құқықтарын сотта қорғауға кепілдік береді. Олар бұзылған жағдайда азамат немесе заңды тұлға сотқа оның құқықтарын азаматтық іс жүргізу тәртібінде қорғау туралы талабымен жүгінуге құқылы. Сонымен қатар азаматтық талап, егер қараудағы қылмыстық іс аясында ұсынылған болса, қылмыстық іс жүргізу тәртібінде қарау мәні болуы мүмкін. Азаматтық талап ҚР ҚІЖК 8-бабындағы міндеттерге және қылмыстық процесс қағидаттарына қайшы келе алмайды. Сонымен атап айтқанда, ҚР ҚІЖК 12-бабы 1-тармағына сәйкес, «Әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарын сотпен қорғауға құқығы бар», ал осы баптың 3-тармағына сәйкес, «...мемлекет заңда белгіленген жағдайлар мен тәртіп бойынша жәбірленушіге сот әділдігіне қол жеткізуін және келтірілген зиянның өтелуін қамтамасыз етеді».

Алайда, қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасы қылмыстық процесс барысында ұсынылған азаматтық талаптың ұғымын қамтымайды. Осы институтты қолданумен байланысты жалпы ережелер ҚР ҚІЖК 20-тарауында реттелді, онда келесі ережелер қамтылды: «Есі кіресілі-шығасылы адамның қылмысы немесе Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде көзделген әрекеті нәтижесінде зиян шеккен адам не оның өкілі қылмыстық іс қозғалған кезден бастап, бірақ сот тергеуі аяқталғанға дейін кез келген уақытта азаматтық талап қоюға құқылы» (ҚІЖК 163-бабы 1-тармағы).

Қылмыстық процестегі азаматтық талап ұғымының бұрынғы анықтамаларының қатарына М.А. Чельцов берген анықтама жатады, оған сәйкес азаматтық талап қылмыстық істі сотта қараумен бір уақытта қаралатын қылмыстан зардап шеккен тұлғаның қылмыс салдарында

мүлдіктік зиянды өтеу туралы талабы [1, 5].

П.П. Гуреев азаматтық талапты қылмыс салдарында келтірілген материалдық зиянды өтеу туралы қылмыстық іс бойынша процесте ұсынылған және қылмыстық іс жүргізу тәртібінде қылмыстық іспен бірге шешілетін айыпталушыға немесе айыпталушының әрекеттері үшін материалдық жауапты тұлғаларға қойылатын қылмыс салдарында материалдық зиян келтірілген тұлғаның талабы ретінде анықтады [2, 3].

Р.Х. Якуповтың пікірі бойынша, қылмыстық процестегі азаматтық талап – қылмыс салдарында материалдық зиянды өтеу туралы айыпталушыға немесе айыпталушының әрекеттері үшін материалдық жауапты тұлғаларға қойылатын талап [3, 111-112].

Сонымен, қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасы бойынша азаматтық талап астарында қылмыстық процесті жүргізетін органға айыпталушының немесе оның әрекеттері үшін жауапты тұлғалардың қылмысы немесе есі кіресілі-шығасылы тұлғаның әрекеттері салдарында келтірілген зиянды өтеу талабымен заңды мүдделі немесе өзге өкілетті тұлғаның қылмыстық іс жүргізу тәртібінде ұсынылған және қаралуы тиіс талабын қарастыру керек.

Көптеген ғалым-процессуалистер ұқсас пікірлерді ұстанады.

Қылмыстық процестегі азаматтық талаптың құқықтық негізі ҚР ҚІЖК 163-бабы 1-тармағы болып табылады. Қылмыстық процесте азаматтық талапты қарау негізінде бірыңғай заңды факт жатыр – қылмыс салдарында мүлдіктік және моральдық зиян келтірілген жағдайларда қылмыстық, сонымен қатар азаматтық құқықтық жауаптылыққа тартылатын тұлға жасаған қылмыс.

Заңи ғылымда қылмыстық процесте азаматтық талапты қарауға қарсы шығатын жекелеген

авторлардың ұстанымдары бар. Қарсылықтар негізінен, азаматтық талап қылмыстық іс жүргізу міндеттері мен қағидаттарына, сондай-ақ іс жүргізу функцияларының теориясына қайшы келетіндігінде көрініс тапты. Қылмыстық процесте азаматтық талапты ұсыну және қарау рәсімі нақты пысықталған емес деген пікірлер де айтылды.

Алайда аталған пікір көптеген ғалым-процессуалистердің қатаң және негізді сыңына ұшырады.

Қылмыстың мүліктік және моральдық зиян келтіруі туралы талап қылмыстық іспен шешілуі тиіс деп есептейміз. Себебі азаматтық талапты, атап айтқанда қылмыс салдарында мүліктік зиян келтіру туралы талапты шешімүндай зиян келтірілген тұлғаның құқықтары мен мүдделерін қамтамасыз етуге ықпал етеді. Одан басқа, соттың қылмыстық істі және азаматтық талапты қарауы істің мән-жайларын зерттеудің толықтығына, жан-жақтығына және объективтілігіне ықпал етеді және қылмыстық істер мен азаматтық талапты бөлек қарау кезінде орын алуы мүмкін сот қызметіндегі қайталауға жол бермейді.

Азаматтық талапты қылмыстық іспен бірге қарау қылмыстық іс жүргізу қызметінің барлық қатысушылары үшін жеңілдік жасайды. Мұндай тәртіп жәбірленушіге мүліктік зиянды тез өтеуге жағдай жасайды. Бұл ретте жәбірленуші сот талқылауына екі рет қатысу қажеттігінен босатылады. Одан басқа, азаматтық талапкер қылмыстық істі қарау кезінде мемлекеттік баждан босатылады (ҚІЖК 163-бабы 3-тармағы). Сотталушы сотқа қайта шақыртылудан босатылады. Куәлар, сарапшылар және процестің өзге қатысушылары сотқа қайта келу міндетінен босатылады: алдымен қылмыстық іс бойынша, содан кейін азаматтық іс бойынша.

Азаматтық талапты бір уақытта қарау кезінде қылмыстық процестің тәрбиелік рөлі айтарлықтай артатыны маңызды болып табылады, себебі жәбірленушіде және істі қарауға қатысатын өзге тұлғаларда қылмыс салдарынан келтірілген зиянды өтеу сенімі қалыптасады.

Қылмыс салдарынан келтірілген зиянның сипаты мен мөлшерін анықтау ҚР ҚІЖК 117-бабына сәйкес қылмыстық іс бойынша дәлденуі тиіс жағдайлардың бірі болып табылады. Осыған байланысты қылмысты саралау мәселесі шешіледі. Сонымен қатар, кейбір қылмыстық істер бойынша қылмыс салдарынан келтірілген зиянның сипаты мен мөлшерін нақты анықтаусыз айыпталушының

әрекеттеріне заңды баға беру мүмкін емес, оның жауаптылығы туралы мәселені негізді шешу мүмкін емес.

ҚР ҚІЖК 162-бабы 1-тармағына сәйкес, қылмыстық процесте жеке және заңды тұлғалардың есі кіресілі-шығасылы адамның тікелей қылмысымен немесе қоғамға қауіпті әрекетімен келтірілген мүліктік және моральдық зиянды өтеу туралы, сондай-ақ жерлеуге, зардап шеккен адамды емдеуге кеткен шығыстарды, оған сақтандыру өтем ретінде төленген сомаларды, жәрдемақыны немесе зейнетақыны, сондай-ақ өкілдікке шыққан шығыстарды қоса алғанда анықтау, алдын ала тергеу ісіне және сотқа қатысуымен байланысты шыққан шығыстарды өтеу туралы азаматтық талаптары қаралады.

Көптеген уақыт бойы ғылымда және тәжірибеде қылмыстық іспен қылмыс салдарында келтірілген моральдық зиян туралы талапты қарау даулы және шешілмеген болды. Қылмыстық іс жүргізу кодексіне 2004 жылғы 9 желтоқсандағы ҚР Заңымен енгізілген өзгерістер мен толықтырулар қылмыстық процесте жәбірленушінің оған моральдық зиянды өтеу туралы талапты қарау мүмкіндігін бекіте отырып, көптеген проблемаларды шешті.

Өкінішке орай, сот-тергеу тәжірибесін зерттеу қылмыстық ізге түсу органдары және сот мүліктік, сонымен қатар моральдық зиянды өтеуге бағытталған бастаманы сирек білдіретінін көрсетті. Қылмыстық іс өндірісі бойынша жәбірленушінің оған моральдық зиянды өтеу туралы өтініші болмаған жағдайда, осы мәселе, әдетте, мүлде қарастырылмайды. ҚР ҚІЖК 371-бабына өзгерістер енгізілмегендіктен, сот моральдық емес, тек мүліктік зиянды өтеу қажеттігі туралы мәселені шешуге құқылы. Тергеуші мен прокурорға қатысты олар, әдетте, әрбір қылмыстық іс бойынша дәлелдеу мәніне кіретініне қарамастан, келтірілген зиянның мөлшерін емес, айыптауды қамтамасыз етумен айналысады (ҚР ҚІЖК 117-бабы). Іс бойынша азаматтық талапкер деп танылған жәбірленушілер өздері бастама жасайды және өтініш жасау құқықтарын пайдалана отырып, қылмыстық іс материалдарына талап арызда көрсетілген соманы растайтын сол немесе басқа құжаттарды қосу туралы өтініш білдіреді.

Қылмыстық іспен бірге азаматтық талапты қараудан бас тартылған жағдайда немесе ол қараусыз қалдырылған жағдайда жәбірленуші алдында соттар бойынша ұзақ жүру болашағы туындайды. Бұл ретте оның материалдық шығындары, уақыты және күші ақырғы

нәтижемен сирек ақталады [4, 375].

Осылайша, азаматтық талап беру арқылы материалдық (ақшалай) түрде қорғай және өтей алатын жәбірленушінің мүлкітік мүдделері толық мөлшерде қанағаттандырылмайды, ал көптеген жағдайларда осы мүдде шешілмеген күйінде қалады. Жоғарыда көрсетілгендей зиянның сипаты мен мөлшерін дәлелдеу керек. Егер мүлкітік зиянды өтеу және оның сипаты мен мөлшерін белгілеу бойынша құқықтық ғылымда қалыптастырылған ұсыныстар бар болса, онда қылмыс салдарында келтірілген моральдық зиянды анықтау бойынша тиісті ұсыныстар жоқ деуге болады.

Алайда, осы бағытта жекелеген қадамдар шетел, сонымен қатар отандық ғалымдармен жасалды. Атап айтқанда қылмыстық сот өндірісінде жекелеген батыс мемлекеттерінде (мысалы, АҚШ) орын алған моральдық зиянның презумциясы. Презумцияның мәні тиісті дәлелдемелерсіз жәбірленушінің жан және эмоциялық тыныштығына енумен байланысты қасақана қылмыс жасау жағдайында моральдық зиянның болуын тану болып табылады.

Алайда, айыптау үкімі мен азаматтық талапты қанағаттандыру туралы шешім болған жағдайда да, бұл жәбірленуші өтемақы алады дегенді білдірмейді. Атқару парағы сотталушының жазасын өтеу орны бойынша жолданады және егер сотталушы табыс табатын болса, онда жәбірленуші ұзақ уақыт ішінде бірдеңе алуы мүмкін, ал негізінен, жәбірленуші ештеңе алмайды.

Көптеген процессуалистер азаматтық талап қылмыстық процессте жария-құқықтық тәсіл және жәбірленушінің қылмыспен бұзылған құқықтарын қорғау құралы деп атап көрсетті. Осы орайда заңи ғылымда тұлғаға қылмыс салдарында келтірілген зиян өтелмеген жағдайда, көмекке мемлекет келуі тиіс деп көрсетілді, себебі ол халықтан азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін салық жинайды. Егер ол осы қауіпсіздікті қамтамасыз етуге дәрменсіз болса, онда өзіне материалдық өтемақының бір бөлігін өтеу ауыртпалығын алуы тиіс [5, 130-131].

Қазіргі уақытта көптеген елдерде жәбірленушілерге қылмыс салдарында келтірілген зиянды өтеудің мемлекеттік жүйесі құрылды. Мұндай сипаттағы бірінші төлемдер Жаңа Зеландияда (1963 ж.) және Ұлыбританияда (1964 ж.) жүргізілді. Кейіннен мұндай тәжірибе Еуропа және Оңтүстік Америка елдеріне енгізілді.

Зиянды өтеу туралы ереже барлық ұлттық

заңнамаларда бар деуге болады, алайда олар өз ерекшеліктеріне ие. Сонымен Нидерландыда, Данияда, Швецияда, Шығыс және Солтүстік Еуропаның басқа елдерінде зиянды өтеу қылмыстық процесс, сонымен қатар азаматтық сот өндірісі аясында жүзеге асырылады. Ұлыбританияда, Ирландияда, Кипрда, Турцияда, Мальтада, Грецияда, Жапонияда және өзге елдерде зиянды өтеудің негізгі нысаны «өтемақы ордерлері бойынша» төлем болып табылады. Соттың бұл өкімі өзге қылмыстық жазаға балама немесе қылмыстық жазаға толықтыру болуы мүмкін. Негізінен өтемақы ордерлері тұлғаға қарсы зорлық туралы қылмыстық істер бойынша қолданылады. Сотталған тұлға ақшаны өтемақы ордеріне сәйкес сотқа төлейді, өз кезегінде сот оларды жәбірленушіге береді.

Бір елдерде төлемдер кез келген дене жаракаты келтірілген жағдайда жүргізілуі мүмкін. Басқа елдерде тек нақты жағдайлар орын алғанда немесе бір жағдайлар туындап, басқалар болмаған жағдайда төлемдер жүргізілуі мүмкін. Мысалы, жәбірленуші нашар материалдық жағдайда бола тұрып, өзі қылмысқа итермелегенде. Төлемдерді жүргізетін субъектілер әкімшілік органдар, сақтандыру компаниялары, қылмысқа кінәлі кәсіпорындар, соттарда құрылған және кінәлі тараптың зиянды өтеуін қамтамасыз етумен айналысатын комиссиялар немесе негізгі міндеті жәбірленушілерді қорғау болып табылатын кепіл қоры болуы мүмкін.

Қылмыс жәбірленушілеріне зиянды өтеу мемлекеттік бағдарламаларын іске асыратын барлық елдердің заңнамалары үшін кейбір өзгешеліктер жағдайында, өтеудің негізгі шарты тергеу және сот талқылау кезінде көмек көрсету, қылмыстар туралы дер кезінде хабар беру және жәбірленушінің оң жүріс-тұрысы болып табылады. Полиция мен сотқа қарсы тұру, сондай-ақ қылмысқа итермелеудегі кінә зиянды өтеуден бас тарту болып табылады [6, 7; 102-104; 162].

Қылмыс салдарында жәбірленушіге келтірілген залалды өтеу туралы шетел заңнамасына жасалған талдау осы аталған негізінен халықаралық стандарттарға кезекпен қолданылатынын көрсетті. Алайда, әрине, бірыңғай жолдар байқалған жоқ. Жекелеген көптүрлілікпен қылмыстардан зардап шеккен жәбірленушілерге залалды өтеуді жүзеге асыру рәсімдері мен органдар, сондай-ақ мұндай төлемдерді түрлі елдерде қаржыландыру көздері ерекшеленді.

Отандық заңнама шетел заңнамасынан

жәбірленушіге келтірілген залалды өтеу бойынша мемлекеттік өтемақы қорларын құру бөлігінде артта қалып отыр, бұл толық ашылмаған қылмыстар бойынша өте қажет.

Сондай-ақ жәбірленушінің мінез-құлық өлшемдерін белгілеу маңызды болады, олар (қылмысты тергеуге және істі сотта қарауда ықпал ету, өтінішпен құқық қорғау органдарына уақытында жүгіну, қылмыс жасауға итермеле-

мейтін жәбірленушінің оң мінез-құлық және т.б.) дұрыс сақталған жағдайда мұндай өтемақыға үміт артуға болады.

Қылмыскерлерден міндетті мемлекеттік алым, сондай-ақ қылмыстан зардап шеккен жәбірленушілерге көмек қорына жарналар туралы нормаларын отандық қылмыстық заңнамаға ұқсас ережелерді енгізу мақсатында зерттеу өзекті болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Чельцов М.А. Гражданский иск в уголовном процессе. – М., 1945. – С. 5.
2. Гуреев П.П. Гражданский иск в уголовном процессе. – М., 1963. – С. 3.
3. Якупов Р.Х. Уголовный процесс. Учебник для вузов / Под ред. В.Н. Галузо. – М.: ЗЕРЦАЛО, 1999. – С. 111-112.
4. Нуралиева А.С., Биятов Т.К. Гражданский иск в уголовном процессе // Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Часть Общая: Академический курс. Под ред. Б.Х. Толеубековой. Книга вторая. - Алматы, 2004. – С. 375.
5. Загидулин М.Р., Хадиева Г.Н., Хрунова И.В. Гражданский иск в уголовном процессе – средство защиты прав потерпевших. Научно-практическое пособие / Отв. ред. Р.Г. Вагизов. – Казань, 2003. – С. 16; Уголовный процесс России: Учебник /А.С. Александров, Н.Н. Ковтун, М.П. Поляков, С.П. Сереброва; Науч. ред. В.Т. Томин. – М., 2003. – С. 130-131.
6. Квашиш В.Е., Вавилова Л.В. Зарубежное законодательство и практика защиты жертв преступлений. - М., 1996. - С. 102-104.
7. Меньших А.А. О возмещении ущерба жертвам преступлений во Франции // Журнал Российского права. - 1999. - № ¾. - С. 162.

Қылмыстық істер бойынша азаматтық талапты шешумен байланысты туындайтын өзекті мәселелер, сонымен қатар оларды еңсерудің мүмкін жолдары қарастырылады, қылмыстық өндірістегі зиянды өтеудің нысаны ретінде азаматтық талап институтының болу қажеттілігі негізделеді.

Түйін сөздер: азаматтық талап, қылмыс салдарынан келтірілген зиянды өтеу, моральдық зиян, мүлктік зиян, құқықтар мен заңды мүддерлерді қорғау.

Рассматриваются проблемы, возникающие в связи с разрешением гражданского иска по уголовным делам, а также возможные пути их преодоления, обосновывается необходимость существования института гражданского иска как формы возмещения вреда в уголовном судопроизводстве.

Ключевые слова: гражданский иск, возмещение вреда, причиненного преступлением, моральный вред, имущественный вред, защита прав и законных интересов.

The problems arising in connection with the resolution of a civil action in criminal cases, as well as possible ways to overcome them, the necessity of the institute a civil action as a form of redress in criminal proceedings.

Keywords: civil claim compensation for the harm caused by the crime, moral damage, property damage, protection of rights and legitimate interests.

Анара Серікқызы Мейрманова,

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы
Сот төрелігі институтының 2-курс магистранты

Қылмыстық іс жүргізудегі азаматтық талап: негізгі мәселелер және келешекте дамуы

Мейрманова Анара Сериккызы,

магистрант 2-го курса Института правосудия Академии государственного управления при
Президенте Республики Казахстан

Гражданский иск в уголовном деле: проблемы и перспективы развития

Meirmanova Anara Serikkyzy,

2 year undergraduate institute of Justice, Academy of Public Administration under the President of the
Republic of Kazakhstan

Civil claim in the criminal case: problems and prospects

